

FARKAS EVELIN

A Rákóczi-szabadságharc emlékezete Jókai Mór műveiben*

Bevezetés

Az ember által ismert valóság megértését eredendően határozza meg az a kulturális közösség, melynek maga is tagja.¹ A kultúra meghatározó szerepének felismerése egyúttal az irodalomnak azt a funkcióját helyezi még inkább előtérbe, mely szerint a közösség számára az irodalmi műveket egy olyan jelentéshálózat meghatározó elemeként értelmezhetjük, mely nemcsak a közösségi identitásunk megerősítésében, létrejöttében kap jelentős szerepet, hanem abban is, hogyan látjuk saját világunkat. A nyelv világot megjelenítő funkcióját példázza az is, hogy milyen különféle jelentéseket hordoz egy-egy kifejezés vagy megnevezés, még a történelmi eseményekre utaló fogalmak esetében is (honfoglalás, Mohács, holokauszt). Ezek egyszerre mutatják meg a nyelv konstruáló és rekonstruáló szerepét. Miközben például Mohács újra és újramondása ugyanazt az eseménysort hivatott felidézni – tehát visszahívni, rekonstruálni –, addig a felidézés módja és a jelentésadások változásával Mohács fogalma egyben újra is alkotódik, újabb jelentéseket létrehozva az adott esemény kapcsán. Keserü Katalin Orlai Petrics Soma két Mohács tematikájú festményét értelmezve² bemutatja, hogy *A mohácsi csatánál elesett II. Lajos király testének feltalálása* című kép befogadásában több interpretációs alternatíva is felmerült. A képolvasatok közül az egyik – melyet egyébként éppen tanulmányunk főhőse, Jókai Mór jegyez le – arra utal, hogy a mohácsi csata elvesztésének tragikuma (a nemzethalál-víziót társítva Mohácshoz) a szabadságharc veszteségeit hivatott felmutatni,³ míg például a 18. századi szövegekben a mohácsi csata emlegetése éppen a belső ellentétek veszélyeit példázta.⁴

Mohács jelentésváltozásai is megmutatják azt, hogy az újramondás közege nem csupán az orális közeg, illetve a történetírás intézménye lehet, hanem más kulturális gyakorlatok is médiumként működő hordozók lehetnek. Ezek formája és tartalma pedig

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-IV-DE-392 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ Vö. S. VARGA Pál, *A valóság mint nyelvi konstrukció a 19. századi irodalomban*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 2013, 5.

² KESERÜ Katalin, *Mohácsról szól-e a Mohács-kép 1848/49 után? = A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai*, szerk. S. VARGA Pál, SZÁRAZ Orsolya, TAKÁCS Miklós, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013, 274–284.

³ *Uo.*, 280.

⁴ Vö. S. VARGA, *i. m.*, 242.

nagyban meghatározhatja az emlékezés módját és funkcióját. (Nem ugyanaz a hatásértéke például az 1956-ot felidéző *Szabadság, szerelem* című filmnek, mint mondjuk az 1848/49-re emlékező ünnepeken újra és újra elhangzó *Nemzeti dalnak*.) A történelmi események emlékezetét különböző narratívák tartják fenn ezekben a művekben, melyek kölcsönhatásban állnak az ábrázoltakkal: maguk is alakítják azt, ahogyan az adott eseményről gondolkodunk, miközben ennek az új múltnarratívának a recepciója függ attól, hogyan viszonyul az intézményesen elfogadott múltelbeszéléshez, még akkor is, ha a cél éppen egy ehhez képest alternatív olvasat létrehozása.

A tanulmány vizsgálatának középpontjába éppen ilyen alternatív olvasatot képviselő irodalmi művek kerülnek, melyek értelmezése során a Rákóczi-szabadságharcral kapcsolatos emlékezeti munka jellegadó aspektusaira koncentrálok majd. E művek különböző mértékben, de Jókai Mór nevéhez fűződnek, aki a Rákóczi-szabadságharcot megjelenítő történeteiben kilép a kurucságot romantizáló hagyományból, és egy kifejezetten kritikus nézőpontú narratívát alkot meg. Ez a Jókai 1880-as években írt Rákóczi-regényeiben megmutatkozó alternatív látásmód nem csupán a megjelenített időszakról kíván új képet adni, hanem kemény ítéletet mond a Rákóczi-korszakhoz ekkor már szorosan kötődő '48/49-es eseményekről, és kifejezetten pacifista nézőpontból beszél el a harcokat.

Ahhoz azonban, hogy e nézőpontról és annak sajátosságairól pontosabb képet kapjunk, előzményként érdemes egy pillantást vetni arra, hogyan kapcsolódik össze 1848 és Rákóczi-emlékezete egy Jókaihoz közel álló irodalmi kontextusban.

'48 és Rákóczi emlékezete

A kőszívű ember fiai idilli jelenetében Baradlay Ödön legkisebb gyermeke a bölcsőben pihen, miközben anyja vigyázza álmát a szabadságharc zajától távol eső kastély verandáján. Nemcsak az anyáról ír a narrátor, hanem egy pacsirtáról is, mely a bölcsőn megülvé a Rákóczi-induló hangjait dalolja.⁵ Első pillantásra úgy tűnhet, hogy a pacsirta énekének Rákóczi-indulóként való értelmezése a narrátor szempontját mutatja, s pusztán jelzés az olvasó felé, hogy a külvilág eseményeinek zaja nem zárható

⁵ „Abba az árnyékba helyezve van egy fehér függönyös bölcső, abban a bölcsőben aluszik egy kis csecsemő. [...] *A bölcső peremén ül egy kis pacsirta, s énekl az alvó fölött a Rákóczi-indulót. Nevetségesen gyönyörű! A világ legriadalmasabb harci indulója egy pacsirta gyöngéd, boldogságot zengő hangján.* [...] s tovább fújja üvegfuvala hangon, légcsengettyű hangon: »bátran csatára, hí a szabadság!« – míg új légy nem jön. A csecsemő anyja a bölcső lábánál ül egy nádfonatú karszékben. Tekintete a nyitott ajtón keresztül a távolban méléz. [...] Mindazt, ami szörnyűt a nő csak álmodik, ő már mint bizonyosat tudja: de biztatja az ellenkezővel. *Ő látja az ország minden szélén, a világ mind a négy oszlopán égő tüzeket; ő hallja a közeledő táborok nehéz dübörgését; tudja, mi lesz mindennek a vége. És a kis pacsirta énekl a Rákóczi-indulót.* Hanem most egy új hang kér figyelmet. Két gömbölyű kezecske ott abban a bölcsőben elkezd mozogni...” JÓKAI MÓR, *A kőszívű ember fiai* (1869), s. a. r. SEKERES László, Bp., Akadémiai, 1964 (JMÖM, Regények 27–28), II/76, 80–81. (kiemelés tőlem)

ki egy ilyen világtól félreeső helyen sem. Azonban a pacsirta másodszeri említésekor a külvilági események közvetítője maga Baradlay Jenő, akinek a Rákóczi-induló vészjósloán vetíti előre a szabadságharc várható bukását. A dal ezzel már nemcsak a külvilágban zajló csaták harcra invitáló rigmusában tűnik fel, hanem egy Rákócziéhoz hasonló száműzetés árnyképét is az idill fölé vonja, a pacsirta mint énekesmadár pedig a reggel hírnökeként a sziget álomvilágából ébreszti Jenőt.⁶ A dal persze azért is különleges, mert – azon kívül, hogy Rákóczi sorsán keresztül összefogja a két forradalom eseménysorát, s szembenézésre késztet a lehetséges veszteségekkel – a pacsirta olyan énekesmadár, amely valóban képes a hangutánzásra, amihez persze az is szükséges, hogy sokszor hallja az adott hangot.⁷ Tehát a Rákóczi-induló ebben az esetben a forradalom metonimikus jelölőjévé válik, olyan jelképpé, mely egyértelműen hordozója az eseményeknek mind Baradlay Jenő, mind pedig az olvasók számára. Ez akkor is jól mutatja a két szabadságharc összefonódását, ha a '48 táján népszerűségnek örvendő indulóverzió igazából csak nagyon vékony szálakon kötődik Rákóczi korához.

A kapcsolódási pontok részletesebb feltárásához két megközelítési módot alkalmazok. Az első, statisztikai szempontú vizsgálat érvényesítéséhez az Arcanum Digitális Tudománytár lehet segítségünkre. Ez a gyűjtemény 1848-ból 13 folyóiratot digitalizált, amelyek az 1850 előtti 52 sajtóorgánium között találhatóak. Ha ezt az arányt mérlegelve a „Rákóczi” keresőszót üjtük be az adatbázisba, beszédes lehet a találatok száma: míg 1845-ben 10 találat, 1846-ban és 47-ben pedig 27 találat érkezik, 1848-ban ez a szám 131-re ugrik fel, 1849-ben 42-re csökken, majd egészen 1855-ig nem kúszik 100 fölé újra a száma.⁸ A kiugró 1848-as találatszám még akkor is magas, ha hozzávesszük, hogy a 131 találatból néhány Rákóczi György nevére vonatkozik (ezek száma 10 alatt van), illetve ha figyelembe vesszük, hogy a korszakban még nem egyértelmű, hogy a fejedelem nevének helyesírása „Rákóczi” vagy „Rákóczy”-e, ugyanis mindkét keresőszó találatai között van Rákóczi Ferencre vonatkozó eredmény.⁹ Az 1848-as gyakori említésnek két meghatározó oka ismeretes: az egyik nyilván maga a forradalom kitörése, melynek előképe a Habsburg-udvar ellen lázadó Rákóczi-szabadságharc, a másik pedig Rákóczi mint nemzeti hős halálának 100. évfordulója, melyet április 21-én ünnepelt az ország. Mivel 1848 nagypéntekét, április 21-ét választják

⁶ A pacsirta hangja az ébredéssel is összefüggésbe hozható, a Rákóczi-indulót füttyülő pacsirta a reggel hírnöke, aki felébreszti az álmodót, tehát hamarosan véget vet az álomszerű idillnek is. Elég csak Shakespeare *Rómeó és Júliájára* gondolnunk, ahol a pacsirta éneke az idilli éjszakát megzavaró hang, mely a valóságba rántja vissza a két szerelmest.

⁷ Bővebben lásd Erich D. JARVIS, *Learned Birdsong and the Neurobiology of Human Language*, *Annals of the New York Academic Science*, 2004/6, 749–777.

⁸ 1854-ben és 1855-ben megfigyelhető némi emelkedés a találatok számában, de ezek nem elszört említések: 1854-ben Kővári László *Erdély nevezetesebb családai* című kötetének sajtóban megjelent fejezetei teszik ki javarésztét.

⁹ Az arányok a „Rákóczy” keresőszó beütése esetén is mutatják az 1848-as kiemelkedő számot: míg 1845-ben 49 találat van, 1846-ban 89, 1847-ben pedig 93, 1848-ban 105, amit 1849-ben 26 találat követ. A 46-os és 47-es nagyszámú találati főként Berlioz új Rákóczi-indulóját emlegető írások.

a megemlékezések időpontjával,¹⁰ a tavaszi és a nyári időszakban kiemelten sok mű foglalkozik a Rákóczi-szabadságharcral, s ez jó alkalom arra, hogy a két eseménysor között még szorosabbra fűzzék a kapcsolatot.¹¹

Ha visszatérünk egy pillanatra a '48-as találatok elemzéséhez, érdemes figyelmet szentelni az említések részletesebb vizsgálatának is. A 131 találatból ugyanis a maga 36 találatával kiemelkedik az *Életképek* című folyóirat, második helyre a Hazai's Külföldi Tudósítások, míg harmadik helyre a Marczius Tizenötödike című lap kerül. Az *Életképek* számunkra azért lehet érdekes, mert szerkesztője 1847 júliusától Jókai Mór, akihez Petőfi Sándor társult 1848. április 30-án, bár a szerkesztés javarészt valószínűleg Jókai végezte.¹² Az *Életképek* találatainak egy része a forradalom eseményeiről tudósít, ahol újra és újra felhangzik a Rákóczi-induló, másik része pedig a Rákóczi-szabadságharc történéseire emlékezik: ide sorolható Lisznai Kálmán *Rákóczi és Brankovics* című balladája,¹³ Petőfi Sándor *Rákóczi* című verse,¹⁴ Arany János *A rodostói temetője*¹⁵ és *Rákócziné* című balladája.¹⁶ Az *Életképek* kultuszépítő tevékenysége egyértelműen kirajzolódik, még akkor is, ha a folyóiratban nem olvashatunk programadó szöveget erről, és Jókai sem ír arról visszaemlékezéseiben, hogy feltett szándékuk lett volna erősíteni a Rákóczi-szabadságharc emlékeztétét – minderre csak a találatok sűrűségéből következtethetünk. Habár ez alapján nem lehetünk meggyőződve teljesen afelől, hogy Jókai tudatosan húzza össze a két szabadságharc szálait, kétségtelen, hogy Rákóczi emlékezte ettől a ponttól nem lehet mentes a '48-as események felidézésétől. Szilágyi Márton négy lehetséges vonást említ, mely ebben az időszakban összeköthette a két szabadságharcot: maga Rákóczi alakja mint a lehetséges nemzeti király képe; áldozati szerepe, mely a száműzetésében csúcsonodott ki; a fejedelmi és főúri jogokhoz való ragaszkodás Rákóczi részéről, illetve „[a] fegyveres harc vezetésének pátosza”, ami a radikális cselekedetek érvényességét legitimálja.¹⁷

Az Életképekben megjelent Rákóczi-művek sajátosságai

A megjelent szövegek között talán Arany János *Rákóczinéja* a legkülönlegesebb. Ez a mű Rákóczi feleségének szemszögéből íródik, aki Bécsben raboskodik, majd elküldik, hogy férjét lebeszélje a lázadásról. A nő azonban – megtartva a császárnak tett ígéretét – visszamegy Bécsbe, hiszen nem akarja Rákóczit lebeszélni a szabadságharc

¹⁰ Szilágyi Márton ír arról, hogy miközben Rákóczi halála igazából 1735. április 8-án, nagypénteken történt, az április 21-ei időpont az egyházi naptár logikája szerint választott nagypénteki azonosság miatt lesz az évforduló. SZILÁGYI Márton, „Mi vagyok én?": *Arany János költészete*, Bp., Pesti Kalligram, 2017, 202.

¹¹ *Uo.*, 202–203.

¹² *Uo.*, 201.

¹³ *Életképek*, 1848. április 16., 497–499.

¹⁴ *Életképek*, 1848. május 14., 622.

¹⁵ *Életképek*, 1848. július 16., 74–79.

¹⁶ *Életképek*, 1848. augusztus 20., 241–242.

¹⁷ SZILÁGYI, *i. m.*, 204.

megvívásáról. A balladában Arany az erős magyar nők sorába emeli Hessen–Wanfriedi Sarolta Amáliát, hallgatását a magyar nők jellemző tulajdonságai közé sorolja („Válaszomat, érdemes cseh, vidd vissza: / Császárod, ha / Ilyet akar, / Magyar nőre ne bízta.”). Imre László szerint Arany a fejedelemszony tetteinek megéneklésével „azt a meggyőződését is kifejezi, hogy német származás és anyanyelv ellenére a nemzet sorsának vállalása révén bárki a magyar hazafiság példájává nőhet”.¹⁸ A ballada alapvetően népies stílusban íródik, az egyszerű és játékos rímeket a szóhasználat népdalos fordulatai erősítik („Ingó-bingó rózsabokor vállamon, / Hozott isten édes-kedves angyalom!”).¹⁹ Az emlékezet mechanizmusait tekintve a költemény így a nép hőségé avatja, mesés bátorsággal rendelkező alakokká stilizálja a szabadságért küzdő Rákóczit és feleségét, a bécsi császárt pedig, leegyszerűsítve, ördögi karakterként mutatja be, aki nemcsak a szerelmeseket választja el, hanem megbízhatatlan is, tehát tudható, hogy akkor sem tartaná be ígéretét, ha Rákócziné lecsitítaná „oroszlánját”.²⁰ Rákóczy és felesége találkozásáról később Jókai is ír, a *Szeretve mind a vérpadig* lapjain, Rákóczinét ugyancsak hősként tüntetve fel. Mind Arany, mind pedig Jókai a személyes áldozat nagyságát hangsúlyozza, ami azt jelenti, hogy a család, a személyes szféra legbelső körének szétszakítása a hazáért vállalható legnagyobb áldozat rangjára emelkedik.

A másik három mű ennél jóval egységesebb képet mutat Rákóczy megidézésének szempontjából. A megidezés szó szerint értendő, hiszen mindhárom mű egyértelmű célja, hogy a forradalmi eseményekkel alkosson párhuzamot, miközben szellemidézéssel, fohászkodással kívánja jelenvalóvá tenni Rákóczy alakját. Arany *A rodostói temetőjét* és Petőfi *Rákócziját* Tolnai Vilmos ugyanazon csoportba sorolja, az úgynevezett „esdeklés Rákóczihoz” típusú munkák sorába, melyek közös eredetét Kölcsey *Fejedelmünk hajh!...* című versében véli megtalálni.²¹ Bár valóban felfedezhetünk motivikus párhuzamokat – például a bujdosás és az idegen sír megidézését illetően –, az 1848-as versek hangvétele sokkal radikálisabb. Rákóczy ezekben egyértelműen a szabadság atyjaként tűnik fel, akinek még feladata van a jelen eseményeiben, és több mint pusztán a szabadságát kivívni képtelen ország mártírja, ahogyan azt Kölcseynél látjuk.

A leginkább harcias szerepet – talán nem meglepő módon – Petőfi szánja Rákóczinak versében, mintegy elvárva tőle, hogy szellemként vezesse csatába a magyarokat: a vers invocáció a hőshöz, a militáns kifejezések pedig hangsúlyozzák, hogy újra vezérként van rá szükség: „Az ügy, mellynek katonája voltál”, „Szállj le hozzánk hősi

¹⁸ IMRE László, *Arany János balladái*, Bp., Tankönyvkiadó, 1988, 38.

¹⁹ Hasonlóan ír a versről Imre László, amikor a Rákóczinét is tartalmazó románcos balladákról beszél: „derűs színezetűek, hanghordozásuk népies, olykor egyenesen népdalszerűen könnyed, verselésük hangsúlyos.” *Uo.*, 15.

²⁰ „Jobban ismered te Bécsset nálamnál: / Hitszegővel alkuba mér állanal? / Szava játék, hite szellő... kárhózat.” Imre László értelmezésében „Rákócziné szavai ’48 nyarának közérzületét fejezik ki” azzal, hogy hitszegőnek nevezik az uralkodót. *Uo.*, 37.

²¹ TOLNAI Vilmos, *Arany Rákóczy-költeményeiről*, It, 1935/4, 205. Tolnai itt Arany *A rodostói temető* című művéről értekezik, és ennek elődjeként Petőfi *Rákócziját* is megnevezi. Ezzel részben egyetértek, ám az értelmezésem szempontjából éppen a két mű közötti különbségek válnak jelentőssé.

szellemeddel, / Ha kezdődik majd az ütközet. // Vedd a' zászlót, vedd szellemkezvedbe, / 'S vidd előttünk'. Rákóczi alakja ebben a szövegvilágban a szabadságért vívott harc kezdőpontja és - mint a '48-asok „hősi szelleme” - végpontja is („A' ki kezdte, az végezte be!”), azaz Petőfi egyetlen, törés nélküli folyamatként képzei el a két szabadságharc közötti időt. A négy vers közül talán ez az, mely nem a Rákóczi-szabadságharc és '48-49 kapcsolódási pontjait köti össze, hanem inkább egyetlen egyenes mentén helyezi el a két szabadságharcot. A vers lírai beszélője szerint a diadal nem kétséges ugyan, de a győzelem napja csak „majd” valamikor a jövőben érkezik el.

Arany *A rodostói temetője* jóval kísértetiesebb és inkább ködös szellemidézés, semmint tényleges segélykérés a halott felé. A múltba révedésnek és menekülésnek ebben a versben nincs helye, ahogyan a megbékélésnek sincs, bukás esetén sem:

Mégis, ha győzne resteség, viszály,
S fajlulnának saját vétkök mián?
Ha elfelednék a küzdelmeket,
Melyek fönntarták ezt a nemzetet?
Ha elfelednék, mily soká dacolt
Erőszak ellen ím e kis csoport,
S midőn legyőzték sem kellett a béke:
Önkénti száműzés lőn menedéke...?

Rákóczi itt nem katona, a „szabadság vezére”, mint Petőfi szövegében, hanem a „szabadság lelke”, így pedig szelleme csupán belső hangként szólal meg a magyarokban. A narrátor kiemeli, hogy a múltba révedés nem megoldás, itt egy aktivizáló erőről van szó („Ne fűröszszed gyáva könnyel / A' multat, ez ó emléket; / Hah! nem ilyen áldozatra / Szólít a' kor lelke téged.”), amely ugyancsak csatára készlet, akárcsak Petőfi versében. Az aktivizálás sikertelensége esetén ez a vers azonban a herderi nemzethalál-vízióját vázolja föl. Ha Rákóczi szólítására nem küzd meg a nemzet, akkor a nép nem érdemes a túlélésre: „És ne legyen emlék, / Mellyből az utókor / Sejdítse, gyanítsa / Hogy itt magyar élt!!!” Bár a vers a napsütés képével zárul, az utolsó versszak mégis mintha öszszemosná Rákócziék szellemének és a nemzet sorsát: most még csak véres nap virradhat, ez még csak a kezdet, s ahogyan a Petőfi-versben, itt is csupán jövőbeli boldogságot ígér az elkövetkező időszak. Imre László Arany balladáival foglalkozó, már idézett kötetében a balladák tipizálása során *A honvéd özvegye* című, 1850-es munkát nevezi Arany első kísértet-balladájának,²² de ezt a sort talán inkább *A rodostói temető* nyithatja. Annyiban persze eltér a kísértet-balladától, hogy itt nem klasszikus szellemidézésről van szó, „még nem a feldúlt lélek mélyéről kivetődő rémek, hanem a romantikus költészetben nem ritkán előforduló ősök szellemei [szerepelnek], melyek hívó szóra, vagy nemzeti veszélyben megjelennek”²³

²² IMRE, *i. m.*, 38–39.

²³ TOLNAI, *i. m.*, 206.

A szintén az Életképekben megjelent Lisznyai-ballada, a *Rákóczi és Brankovics* esetében Rákóczi mellett Brankovics²⁴ is feltűnik: kettejük kapcsolatát csupán a szöveg teremti meg,²⁵ a szerb–magyar barátság jegyében. A költemény múltat a jelennel összekötő funkciója igen hangsúlyos: az 1848-as év a két nemzet együttműködésének újabb időszaka, mely a Rákóczi-kor emlékéből táplálkozhat. A két eseményt összetartó erő a barátságon túl a szabadság vágya, az önkény megsemmisítése. Bár a mű először óvatosan fogalmaz, és a baj forrásaként nem az uralkodót, hanem annak segítőit jelöli meg, végül mégis hétfejű sárkánynak titulálja a koronás önkényt, akin bosszút kell állni a Rákóczi-szabadságharc óta elszenvedett rabságért. Azzal együtt, hogy az önkény hétfejű sárkánnyá válik, a mesei kódnak köszönhetően a vers főszereplői – természetesen a forradalomban harcolókkal együtt – szintén mesei hősöké válnak. A versben a Rákóczi-szabadságharc a szabadságért vívott küzdelem kezdőpontjaként lép elő, sőt, egyfajta eredettörténetként jelenik meg, melyben a magyarok érdekeit a király udvarában „aranygyapjas gazemberek” akadályozzák. A vers soraiban ez a küzdelem szakrális síkra terelődik, s az ellenfelek között egyenesen „imádkozó szent ördögöket” is találunk, akik „hitetlenül kereskedtek az oltárok szentségével”. Rákóczi alakja nemcsak mesei hőssé, de a néppel is eggyé válik, a nép nevében harcol a szabadságért: itt nem mint vezér vagy kísértő szellem jelenik meg, hanem egyenesen „[a] nép vitéz polgártársa”.

A vizsgált művek részletesebb tárgyalása után könnyen belátható, hogy a Szilágyi Márton ismertette vonások, melyek alapján 1848-ban a Rákóczi-szabadságharc felidéződik, ezekben a művekben is fellelhetőek. Rákóczi alakja a példakép szerepét tölti be: katonai vezető, minden szabadságot kereső magyar lelki hangja és a legnagyobb veszteséget elszenvedő hős. A Rákóczi-szabadságharc egyfajta előképe a '48/49-es történéseknek, de ennél is közelebb hozza a két eseményt. Az a belátás, hogy ez utóbbi szinte lineáris folytatásként szükségessé teszi Rákóczi cselekedeteit mint kiindulópontot egy hosszú küzdelemben, olyan viszonyba állítja egymással a két eseményt, amely hipertrofizálja a '48/49-es szabadságharc kudarcának tragikumát: '48 bukása egy több mint százéves küzdelmet tehet semmisé, ezért jelentheti a nemzet halálát is.

Az 1880-as évek Rákóczi-képe

Jókai Rákóczi-szabadságharcot megelevenítő regényei már egy egészen más érásban látnak napvilágot az 1880-as években, ugyanakkor nagyon is magukon viselik a '48-as időszak felidézési szempontjait és azok kritikáját.

²⁴ Nem tudható, hogy melyik Brankovics fejedelemről beszél a mű, hiszen a három Brankovics családból származó uralkodó egyike sem volt kortársa Rákóczinak (a 15. században voltak hatalmon).

²⁵ KEMÉNY G. Gábor, *Közeledési motívumok a magyar–délsláv kapcsolatok történetében (1790–1914)*, Üzenet, 1974/5–6, 9.

Ebben az időszakban egyre több történelmi munka foglalkozik a Rákóczi-korszakkal,²⁶ melynek köszönhetően nem csupán a mitikus, a nemzet nagyságát hirdető formulák aktiválódnak újra, hanem a történelmi objektivitásra törekvő olvasatok is. A történelem pedig visszaszorítja az emlékezet műveleteit, abból a szempontból, hogy az események szakralitását semmisíti meg.²⁷ E munkák eredményei ugyanakkor jó táptalajt biztosítanak egy új szemszögű felidőzésnek, azért is, mert a '48/49-es eseményeket megélők közül egyre kevesebb marad, akiknek a Rákóczi-korszak felidőzése szervesen együtt járhatna a megtapasztalt szabadságharc emlékeivel.

Jókai persze egyike a forradalmat túlélőknek, ám fontos kiemelnünk, hogy politikai nézetei szerint ő már az 1849-es időszakban is békepárti volt (jól mutatja ezt, hogy a kifejezetten békepárti lap, az *Esti Lapok* szerkesztőségét is ő vállalja), aki kiállt az ország koronás királya mellett. Az 1880-as években pedig már igen szoros szálak fűzik a királyi udvarhoz: Jókai 1876-ban királyi audienciát kap a *Szerelem bolondjai* című regénye miatt, több családtaggal is jó barátságot ápol, főként Rudolf főherceggel, akivel 1884-től már közösen dolgoznak az *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* kötetein.²⁸

Mielőtt rátérnék a regények rövid értelmezésére, még egyetlen dologról érdemes beszélni. Nehezen található olyan munka a Jókai-életműben, amely a Rákóczi-regények mellett pontos képet adna arról, hogy milyen emlékezeti modelljét körvonalazza a történelmi eseménynek a szerző. Azonban 1882. június 11-én a Fővárosi Lapokban megjelenik egy méltán elfeledett verse, mely a *II. Rákóczi Ferenc emlékezete* címet viseli. A mű 26 stófából áll, alaphelyzete nagyon hasonló Petőfi és Arany már említett verseihez, hiszen Rákóczi szelleme idéződik meg ebben is. Bár a felidőzést szükségessé írná le, a hős mintha mindig is ott lett volna a magyar nemzet élén.²⁹ Hasonlóság az is, hogy Rákóczi hősi cselekedetei közül a magánélet áldozata hangsúlyozódik: „Az az önzéstelen feláldozó lélek, / Kinek lemondása volt legfőbb erénye, / A milyennek Téged én megismerélek.” A felidőzés hagyományába illeszkedő momentumok mellett azonban el is lép ettől a narratívától a vers. Bár a teljes szöveg részletes áttekintése több sajtóságra is fényt derítene, most csupán azzal a részlettel foglalkozom bővebben, amely Jókai Rákóczi-regényeinek interpretációjába is bevonható:

²⁶ A 60-as, 70-es évektől elsősorban Thaly Kálmán munkái emelhetők ki, melyek Jókai Rákóczi-korszakkal foglalkozó műveinek is alapot jelentenek, de Ráth Károly és Szalay László neve is megemlíthető.

²⁷ „A történelem, mivel intellektuális és világi tevékenység, elemző és kritikus diskurzust kíván. Az emlékezet megszenteli az emlékeket, a történelem a földre rántja, folytonosan prózaivá teszi őket.” Pierre NORA, *Emlékezet és történelem között: A helyek problematikája*, ford. K. HORVÁTH Zsolt = P. N., *Emlékezet és történelem között*, Bp., Napvilág, 2010, 15.

²⁸ Jókai a *Szerelem bolondjaival* kap királyi audienciát (1876) és több családtaggal is jó kapcsolatot ápol, Rudolf herceggel pedig még közösen is dolgoznak. Erről összefoglalóan lásd GÁNGÓ Gábor, *Jókai Mór és Rudolf trónörökös barátsága*, It, 2003/3, 380–395.

²⁹ „Hogy ha alvó volnál távol tenger partján, / Gyöngé sóhajtásom akkor is felköltne; / Ez a gyöngé sóhaj, millióknak ajkán / Sokszorozva, vihar harsogását öltve. // De te, örök élő, örök ébrenlévő, / Mindig itt vagy köztünk, mióta születél.”

S az eszme, a minek egy éltet szenteltél,
 Küzd, épít és terjed, hódít és elfoglal,
 Mi halottnak látszott, álmaiból felkel:
 Helyet kér a földön és halad a korrall.

Sokan *imádnak*, de kevesen *ismernek*;
 Kik leginkább hínak, hogy álmod felköltésék;
 Zaját hallják csupán győzelmes *fegyvernek*,
 S nem látják benned a haza legfőbb *bölcsét*,

Kinek az *árnyéka* drágább, mint a *fénye*,
 Az az önzéstelen feláldozó lélek,
 Kinek lemondása volt legfőbb erénye,
 A milyennek Téged én megismerlek. (kiemelés az eredetiben)

A rövid idézetből jól látható, hogy a lírai beszélő ellentétbe helyezi a saját és a többség emlékeit – az egyéni és a kollektív emlékezetet: Ők imádnak – én ismerlek. Az ellentétet az adja, hogy Rákóczival kapcsolatban a lírai én az „önzéstelen feláldozó lelket” helyezi a középpontba, míg a többségi emlékezet csupán a „győzedelmes fegyver” zaját hallja. A magánéletét is feláldozó lélek a „haza legfőbb bölcsé” képével lesz teljes, mely Rákóczit egy békés gondolkozó képzetével azonosítja. Ezt erősíti meg, hogy Rákóczi árnyéka, tehát későbbi hatása (önfeláldozó magatartása miatt) értékesebb, mint tettei, azaz fénye. Már nem a fegyveres lázadás a fontos – a versben ez hibás emlékezeti stratégiának számít –, hanem a személyes áldozat, melyet országa érdekében hoz meg a fejedelem. Ebben az új korban ez az áldozat a kemény munka és az erre szánt idő, mely a jövő alapját jelenti. A versben így Rákóczi passzív szereplőként mutatkozik meg: alapját jelenti a munkának, melyet végeznek a jelen hazafiai, de már csak megcsodálni tudja, amit elvégeztek és nem olyan aktív szereppel bír, mint a többi versben. Rákóczi eszméje tehát felkel álmaiból, helyet kér és ugyanakkor halad a korrall. Rákóczi ébredésére itt nem azért van szükség, hogy újra függetlenségi harcra buzdítson, hanem azért, hogy megcsodálja a beteljesült szabadságot:

A »haza«, a haza s örökké a haza!
 Ez volt az a bálvány, a kit fölállítál.
 – Már most hát ébredj föl! már most hát jöjj haza
 A kit úgy imádtál, az a bálvány itt áll!

A vers interpretációja nemcsak arra világít rá, hogy a mű emlékezeti irányultsága alapvetően elmozdul a Rákóczi-kép értelmezésében. A korábbiakhoz képest eltűnik a bizonytalan jövő gondolata, másrészt pedig a megjelenített korszak kifejezetten békésnek tűnik. Csak a szabadságért folytatott önfeláldozó küzdelem hangsúlyozódik, a

haza dicsőségéért mindenkinek dolgoznia kell, azzal szemben, hogy a korábban tárgyalt művekben mindenkinek a vérét kellett adnia a szabadságért. A haza felemelkedése itt már nem a teljes függetlenedésen múlik, sokkal inkább a polgári társadalom értékei válnak meghatározóvá: a nyelv, a pénz és más országok megbecsülése. Jókai szempontja ebben a versben előkészíti nemcsak az egyéni és a kollektív emlékezet ütköztetésének lehetőségét, hanem azt is, hogy olyan narratívák kapjanak hangot, amelyek a mindennapi emberek szempontjait érvényesítik a Rákóczi-szabadságharc és persze ezzel együtt a '48-49-es események elbeszélésében.

Történelmi regény és emlékezet

Hajdu Péter az 1853-as Jókai-elbeszélés, *A nagyenyedi két fűzfa* értelmezésében rámutat Jókai történelemszemléletének alapvonásaira, melyek a Rákóczi-szabadságharcot színre vivő regényekben is megmutatkoznak. Szerinte ugyanis az elbeszélés egy alulnézeti szempontot visz színre: „a kisember szempontja, aki leginkább szeretne az egész háborúból kimaradni. Csakhogy a háború olyasmi, amiből nem lehet kimaradni – mintha ez lenne a fő tanulság”.³⁰ A kisember történetének ismertetése Hajdu értelmezésében elfordulás az elit történelmétől, a hivatalos és a nem hivatalos kollektív emlékezettől is.³¹

Az 1880-as években született két történelmi regény, a *Szeretve mind a vérpadig* (1882) és *A lócsei fehér asszony* (1885) műfaji meghatározottsága miatt (a történelmi regény egyszerűen hosszabb mint egy elbeszélés) nagyobb teret enged e történelemszemlélet részletesebb kifejtésének. A művek felmutatják a Rákóczi-korszak románcos hagyományának néhány akkor ismert elemét: a kurucok a nép fiai, akik az ördögi labancok ellen azért léptek harcba, hogy kivívják szabadságukat az elnyomó hatalommal szemben. Ugyanakkor mindkét regény igyekszik le is bontani ezt a képet, ebből fakadóan pedig többszólamúság jellemzi őket: több nézőpontból kapunk leírásokat az eseményeket illetően, ami már önmagában több alternatív értelmezést felfed az olvasó előtt. Ezek a nézőpontok gyakran elbizonytalanítják vagy ki is oltják egymást. *A lócsei fehér asszonnyal* kapcsolatban Gyimesi Emese megjegyzi, hogy „a regényben nem egy érték változásáról, s egy helyébe lépő új értékrendről van szó, hanem azonos időben, szinkrón állapotban létező [...] »értékek« ütközéséről, amelyek közül az elbeszélő nem választ, nem hoz létre semmiféle hierarchiát”.³² Megerősítve, hogy gyakran

³⁰ HAJDU Péter, *Románcos történelem némi extrákkal = A kispróza nagymestere: Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2018, 85.

³¹ Uo.

³² GYIMESI Emese, *Értékrendek és (rög)eszmék „boszorkánytánca” = „...író leszek, semmi más...”: Irodalmi élet, irodalmiság és öntükröző eljárások a Jókai-szövegekben*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, Balatonfüred, Balatonfüred Városért Közalapítvány, 2015, 174–175.

nem egyértelmű, melyik narratívának adhat hitelt az olvasó, hozzá kell tennünk, a regényben egy olyan sajátos technika valósul meg, melyben a kollektív emlékezet egy-egy narratívája felhangzik (a románcos kuruc kép, a korszak árulóinak egysíkú megítélése és a fegyveres harcok fennköltége, legitimációja), majd az események alakulásával és néhány kisebb megjegyzéssel ezek az előzetes feltételként rögzülő narratívák hitele lassan elvész. A *Szeretve mind a vérpadig* esetében például a főszereplő először mint igazságos és bátor kuruc tiszt áll előttünk, majd lassan megtudjuk róla, hogy gyilkos és szemfényvesztő is, aki végül a vérpadra kerül. Nem tölti el azonban az olvasót az elégedettség, hiszen a történet végére a bűnök egy része is magyarázatot kap és a vérpadra kerülés inkább tünteti fel a szereplőt a körülmények áldozataként.

A regények többszólamúsága azonban másban is megmutatkozik: A *lőcsei fehér asszony* esetében a múlt megidézése csak nagyvonalakban történik. Kapunk néhány vonatkozási pontot, ahonnan tudható, körülbelül hol járunk időben (a fegyverletétel a majtényi síkon vagy a császár halála), részletes időkoordináták azonban nem állnak rendelkezésünkre. Ez persze annak a számlájára is írható, hogy itt alapvetően a kalandos történet kerül középpontba, miközben a történelmi szín inkább mintha csak háttér maradna, a valós karakterek használata és a történelmi munkákra nagyban támaszkodó cselekmény mégis cáfolja ezt. Inkább arról van szó, hogy a regény alapbeállításában kerüli a nagy történelmi elbeszélések narratíváját – az időkoordináták elhagyása mellett erre utal még az is, hogy egyetlen nagyobb csatáról sem olvashatunk ebben a regényben. Emellett pedig a romantizáló kuruc kép is eltűnik annyiban, hogy vezető nélküli szabadcsapatokat látunk, és parancsoktól független túlkapasok szemtanúi lehetünk, amelyeket a történet női főszereplői szenvednek el.

A *lőcsei fehér asszony* egy olyan, kérdésekkel teli bevezető fejezettel indul, melyben a múltba lépés előtt az olvasó a megírás jelenének álláspontját ismeri meg (mint közösségi múltnarratívát), a már említett két főszereplőről, Géczy Juliannáról és Serédy Zsófiáról, s más ismertetés híján ezzel a nézőponttal azonosulhat: „Azt beszélük, hogy ez a nő elárulta a nemzetét. Az első és egyetlen nőalak az egész magyar történelemben, aki nemzetáruló volt. De hiszik, mondják, bizonyítják, hogy az volt.”³³ Erre szépen lassan ráépül majd a kuruc szereplők hasonló véleménye a két nőről, amelyet csak akkor bonthatunk le, ha az asszony saját szavaira és a narrátori szólam egy-egy apró megjegyzésére figyelünk: erre jó példa lehet az első fejezetet lezáró kétségekkel teli kérdéssor: „Minő indulatok, minő szenvedélyek vezethették a kezdettől a végezetig? [...] Hogyan lehet az, hogy egy nő, aki egyszer egy csókért odadob egy országot, másszor megint azért az országért odadobja saját ifjú szép fejét?”³⁴

Julianna ugyanis nem hazaáruló abban az értelemben, ahogyan a közösségi narratíva használja. Igaz, gyermekének jutalmat kérve árulja el Lőcse városát, de számára

³³ JÓKAI Mór, *A lőcsei fehér asszony* (1885), s. a. r. T. HAJÓS Éva, Bp., Akadémiai, 1967 (JMÖM, Regények, 46–47), I/7. (kiemelés az eredetiben)

³⁴ *Uo.*, 9.

ez nem azt jelenti, hogy fia érdekeit rendeli a haza fölé (ahogyan azt a kuruc tisztek gondolják), hanem arról van szó, hogy fiában látja a haza megmenekülését azzal, hogy a gyermek életét a jövő zálogaként értelmezi. Ezt a szempontot Serédy Zsófia, a történet másik főszereplőjének dialógusai vázolják. A nő a történetben az örült derisgenerális (férje testvére) ellen próbálja megvédeni gyermekeit. (Zsófia egyébként a háborúban harcoló férj feleségének mintaképe, aki a gyermekeket neveli otthon, segít a szegényeknek és özvegyeknek, miközben férje portréjához mint valamilyen szentképhez imádkozik.) A történet egy adott pontján pedig döntést akar hozni arról, hogyan is viselkedjen „áruló” férjével szemben, aki nem volt hajlandó életét adni egy veszett ügyért. Ahogy látható, jó indokokat talál arra, hogy ne ítélje el hitvesét:

– Nem úgy van az! Egy asszonynak is szabad beleszólni az ország dolgaiba. A hazát elárulni csak ellenségnek lehet. Az én uram nem állt szóba ellenséggel. A koronás királlyal egyezkedett. [...] Ti, akik még nem laktatok jól a vérrel, azt mondjátok, áruló volt, aki békét kötött! Meddig akarjátok még folytatni a háborút? – Kiben bíztok még? Melyik potentátban? [...] Nekem a ti dicsőségtokból nem jutott más, mint a súlyos szenvedések, az elszakítatás, az éjszakai rettegések, s a sánták, bénák, sebesültek ápolása; az árvák gondviselése. Ez volt az én osztályrészem, aki, amióta nő vagyok, azóta mindig özvegy vagyok. Azt mondod, hol van az Isten, ha nem hallja meg annyi ajknak a szózatát, aki diadalért kiált hozzá? De kétszer annyi vérző seb kiált hozzá, és kér békességet, meggyógyulást! S az Úr azokat hallgatja meg!³⁵

Serédy Zsófia szerint a haza érdekeit leginkább a kiegyezés és a harcok vége szolgálja, mindenki a békéért imádkozik (amire, ahogy Jókai Rákóczi-verse mutatja, az említett „jó fundamentum” felépíthető). Bár más utakat választanak, mindkét asszonynak az a célja, hogy ne legyen több áldozat, gyermekeik védelme pedig a legfontosabb számukra, hiszen az ő túlélésük jelenti az új polgári társadalom létrejöttének lehetőségét. Az anyai szempont tehát azért nem értelmezhető egyszerűen önös érdekként ezekben a regényekben (ahogyan azt egyébként a kuruc tisztek teszik), mert a gyermekek a lehetséges jövőt jelentik a családok és a nemzet életében is.

A női szereplők kirajzolódó elvei a hazával kapcsolatban ebben az esetben azt a kisemberi narratívát mutatják meg, melyről Hajdu Péter is beszélt. Bár Julianna próbálja érdemben befolyásolni a „nagy eseményeket”, próbálkozásai sorra kudarcba fulladnak, s fia számára sem tud stabil jövőt biztosítani. Így a női narratíva az események háborús időszakában az elnyomottak nézőpontját szólaltatja meg. E szemszög elkeseredettségét a narrátor több helyen is érzékeltetni kívánja, ezért megpróbálja megmutatni, milyen is a harcok nyomán lepusztult táj:

³⁵ *Uo.*, 238.

Otthontalan, kényelmetlen érzés üli el a keblet, mikor egy ily haragos falu záródik be az utazó háta mögött, s ami utána következik, még szomorúbb otthon. *Egy félig elpusztított falu, amit a hadjárat alatt vagy ellenség vagy jó barát felpörkölt és kirabolt. Csupa koldus lakja. Rongyos nép, aki az utazó elé kicsődül az utcára, elállja az útját, belekapaszkodik a hintájába, sírva, rimánkodva, fenyegetőzve, szitkozódva unszolja az alamizsnát; egy csoport félméztelen gyerek, rongyos asszony félmérföldnyire elüldözi a hintót, mint az éhes farkassereg, azért a keserves rézfillérért szerencsétlenkedve.*³⁶

A *lócsei fehér asszony* így bár kezdetben a kollektív narratíva nézőpontját tárja az olvasó elé a bevezetésben, majd a kuruc szereplők megszólalásaiban, a hangsúly mégis a női szólamok megmutatására helyeződik, amelyek a polgári társadalom értékei felé törekvést jelképezik.

A *Szeretve mind a vérpadig* némileg eltérő képet mutat a Rákóczi-szabadságharcról mint a *lócsei fehér asszony*, hiszen ebben a regényben Ocskay László, kuruc tiszt kerül középpontba, így nagyobb hangsúlyt kapnak a hadi megmozdulások ismertetései és a csataleírások. Narratívaváltás azonban itt is történik: míg kezdetben a főszereplőt egy becsületes, igazságos, nagy eredményeket elért hősnek látja szűk környezete (és vele együtt az olvasó is), hamar megmutatkozik, hogy egy esendő emberről és nem egy idealizált alakról van szó. Bajtársai, felesége és anyósa felől is olyan elvárásrendszerrel kell szembenéznie, amelynek kezdetben megpróbál eleget tenni, de képtelen rá, hiszen a magánéleti és a katonai követelmények gyakran egymásnak ellentmondó lépésekre kényszerítenek. A regény középpontjában ennek a két szférának az ütközései állnak, amelyek nem csupán Ocskay életét nehezítik meg. A regényben helyet kap az a történet is, amit Arany *Rákóczinéjában* már megismerhettünk: a feleség vágyódását, rövid találkozását férjével, majd örök elszakadásukat. A harcok, a megnyugvás hiányának károsága ebben a történetben nem az elnyomottak nézőpontjának felmutatásával történik, hanem a katonai élet árnyoldalainak felfedésével: többször látunk olyan esetet a regényben, ahol nem a becsületesség, hanem az ármanzkodás és a gyerekes sértődések irányítják a katonai lépéseket, de találunk arra is példát, hogy a kegyetlenkedést akár azokkal szemben is elkövetik, akiknek elvileg az érdekeit védik harcaikkal:

Csigavér! – mondá magában Ocskay, mikor hideg ésszel végiggondolt a rábízott feladaton. – Ugyan nagy dolog. – Egy csoport szalmás viskót föl-égetni. Majd fölépülnek megint. Nincsenek porcelánból. Jobb, ha én hajtom végre ezt a *hadi ténnyt*, mintha Tököli uramra bízta volna; mert én legalább nem engedem a lakosságot lemészároltatni. A kuruc vezérek is éppen ezt követik. Ők adják a példát, hogyan kell az ellenfél elől felperzselni a városokat,

³⁶ Uo., 182. (kiemelés tőlem)

amikben az meg akar pihenni. Vas helyett tűz végzi a csatát. Jobb, ha romok maradnak utána, mint tetemhalmok.³⁷

Az idézett részletben jól látható, hogy bár Ocskay azzal nyugtatja meg magát, hogy a házak felégetésével megmenti a civil lakosságot, a történet alakulásából látni fogjuk, hogy anyósa éppen palotája felégetése miatt lesz beteg, majd hal is bele, nemcsak háza elvesztésébe, hanem a férfi árulásába is. Jól látható, hogy egy-egy falu könnyen feláldozható bármelyik fél számára, miközben itt egyébként nem is egy kis faluról, hanem Léva városáról és annak teljes elpusztításáról van szó. Ocskaynak pedig azzal is szembe kell néznie, hogy azok az értékek, melyek korábban katonai sikereket eredményeztek (becsületesség, vakmerőség, hűség és igazságosság), most egyre mélyebbre taszítják egy olyan környezetben, melyben már csak az önérdek vezeti bajtársait és vezetőit.

Ocskay esetében kettős a kollektív tudás, amit a regény lépésről lépésre kíván lebontani: egyrészt majd száz oldalig csupán a tökéletes kuruc katonát láttatja velünk a narrátor a környezetében élők észleléseit felmutatva, emellett pedig Ocskay László a Rákóczi-szabadságharc valós szereplője is, így esetében a regényvilágon kívüli történelmi ismeret is prekonceptióként mutatkozhat meg. Akárcsak *A löcsei fehér asszony* esetében, itt is lebomlanak az előzetes feltevések és Ocskay árulásának, illetve vérpadra kerülésének olyan magyarázatát kapjuk, ami empátiát ébreszt az olvasóban. Azt gondolom, hogy nem véletlen Jókai témaválasztása sem – mindkét regényben kivégzésre ítélt karaktereket helyez középpontba, s halálukkal zárja a regényt. A vérpadra küldöttek eltávozása pedig értelmetlen halálként mutatkozik, mely nem jelent megnyugvást sem az egymás ellen harcoló feleknek, sem az olvasónak, aki inkább együtt érez a karakterrel, akit végigkövetett útján.

Összefoglalás

A Jókai-vers és a regények rövid értelmezése során a tanulmány figyelembe vette az 1848/49-es Rákóczi-émlékezet alakulását, melynek alapvető vonásait korábban Szilágyi Márton már felvázolta. Az 1880-as években keletkezett művek ehhez képest egyértelműen elmozdulnak: Rákóczival kapcsolatban a személyes áldozat válik központi, míg a regények narratívái többször az egyéni és kollektív emlékezet működését és ütközéseit mutatják meg. A '48-ban még középpontba helyezett fegyveres harcok megjelenítése átalakul ezekben a művekben, és Rákóczi alakja már nem az ellenállásra buzdít, hanem éppen azt helyezi előtérbe, hogy milyen áldozatokkal járhat a fegyverviselés. Az emlékezet szempontjából két szorosan együtt létező esemény, a

³⁷ JÓKAI MÓR, *Szeretve mind a vérpadig* (1882), s. a. r. TÉGLÁS Tivadar, Bp., Akadémiai, 1965 (JMÖM Regények, 41–42), II/174. (kiemelés az eredetiben)

Rákóczi-szabadságharc és az 1848/49-es forradalom kapcsolódása miatt pedig feltehető, hogy a szabadságharc okozta szenvedésekről érkező író saját korának eseményeivel is számot vet írásaiban.

EVELIN FARKAS

*Relations between the novels of Mór Jókai
and the memories of Rákóczi's War of Independence*

One of the most interesting times of the memory of Rákóczi's War of Independence was the second half of the 19th century. The period studied begins in 1848, when the close connections between the two War of Independences (Rákóczi's and '48/49) determines the way of recalls and as '48/49 itself became the part of the cultural memory, the memory of the Rákóczi Era changed as well. The paper intends to explore some of the main features of this memories through the study of works and associated organs by Mór Jókai. The paper first examines the Rákóczi related poems from the organ called *Életképek*, published in 1848 by Sándor Petőfi, János Arany and Kálmán Lisznyai, then one of Jókai's poem, published in 1883. Two of Jókai's novels, the *A lőcsei fehér asszony* and the *Szeretve mind a vérpadig* also compared by their memory operations of the poems before.